

SIKLÓS JÁNOS

POLITIKA ÉS SZOCIOGRÁFIA

BELSŐ VISSZHANG

Nem ünneplős-üdvözlős írás kerül az olvasó elé. Tűnődés, töprengésféle inkább, fél évszázad fordulójának méltatása nélkül. Két egyenlő részre osztódik az ötven esztendő, s én bejártam mind a két felét. Rövidebben a gyerekkorra eső időből, hosszabban aztán 1944 ősze után, mivel itt az Alföldön a felezés korábról érvényes. Első korú életem jóformán eltemetődött minden emlékével; szépségével, roszaságával, gyerekes-dacos rártartásával, piciny és mégis sírig nyúló barázdát szántó keserűségével. Elsüllyedt az időben apám-anyám zömök kőporos háza, munkált kertje, oda van a régi utca; széjjelrebbentek onnan az ismerősök, ki erre, ki arra, sokan a gyevi temető lélegharangjával húzták a búcsúztatót. Ide pakolódott a város mellé egy másik világ; a tápéi, gyevi, lelei tanyavilág behurcolkodott Szegeď város alá, a régi proletárfészekből vegyes lakosságú település lett. Újonnan lett munkások, szövetkezeti parasztok, nyugdíjasok lakják a Petőfitelepet.

Sokáig tartotta magát a régi, de a másfél évtizede elindult nagy népvándorlás úgy tömörítette az embereket, hogy a proletárfélék jobban a város belsejébe fészkelődtek be, a tanyák meg a város peremét foglalták el. A házak nem változtak, vályogverte lényegük megmaradt, a kerítések formája is a régi, csak elkorhadtak a lécek meg a riglifák. A kocsiúton most is ragadós, mély a fekete sár, olyan, mint meztlábás koromban volt. Ezt a világot már nem ismerem olyan jól, mint az előbbit. Másképpen kacskaringóznak a gondolatok, a beszélgetések zamata sem oltja a szomszúságot olyan kielégítően, mint régen. Nem hoz olyan jó nyugalmat, együvé tartozó akol-biztonságot, mint ennek előtte volt húsz esztendővel. Távlabbról érkeznek dobhártyámra a jónapotok, s érzem, hogy üresebbek a fogadjistenek is.

Hosszú időn át, a nagy változásokkal, vándorlásokkal magyaráztam ezt; új telep keletkezett, más a tanyai ember esze-lelke, mint a proletaré. Később aztán tapasztaltam, hogy az ott maradókkal sem olyan sima a gondolatváltás, mint azelőtt volt. Elkerültem innen; közvitéz lett belőlem, s a köz szolgálójának (nem szolgálójának) mások a gondoljai, gondolatai, mint az itt maradtot gyári munkásoknak. Azonos életsíkba állunk ugyan, de más és más pályán járunk. Nekik az egész világ, benne a haza; a telep és a gyár... mást jelent és mást mutat, mint nekem. Személyes örömeiket és bajukat, sikerüket, gyarapodásukat, kudarcukat, kínjukat kivetítik a tágabb és szűkebb világra. Számukra kevesebbet mondanak az eszmék, hitek, célok; többet jelent a kereset, lakás, életkörülmény. Csekély természetűek a gondok, de a nyelvek azért csipősek, a mondatok nem stilizáltak. A hivatalosabb légkörben inkább hallgatnak, vagy csak óvatosan mondják.

Eljutottam egyszer oda — régiek közt ülve, a padlós konyha kis dikóján —, hogy föltegyem magamban számadásféle módon: van-e még érzelmi kötődésem, vagy csak a hideg, józan ész, a politikai érzékenységgel fűz ide. Gyerekkorom emléke tényleg annyira megfakult volna, hogy eszmei közösségi igényeim kívül semmi más nincsen már? Lehet-e politikálni emocionális erő nélkül, minden gondra, panaszra feleletet adó receptekkel?

A választ én már ott, helyben megfogalmaztam volna, de az számomra nem volt meggyőző, s az önámítás nagyon veszedelmes útmutató. Rosszul éreztem magam, mert úgy mondták, hogy „te is közbűk tartozol”. Ez választóvonalat akart kifejezni. Nevezetesen azt, hogy én is magasabb szellemi, anyagi régiókba kerültem, nem tudom már jól megérteni a szalagfűrészen és a gyalun dolgozó ember lelkét, esztét. Előkerült ott minden egyéb baj, gond; évek óta igényelnek lakást, jogos lenne, de mivel nincsen protekción, azért nem kapják meg. Összeköttetések nélkül ma már nem lehet boldogulni, s a bűnöm — amint kiderült —, nem vagyok elég jó; összeköttetésnek. Bizonygattam én, hogy majd az egész lakáskérdés másképpen lesz, de egyszerre négyen mondták; akárhány épül, a proli alig kap, elviszik a mér-

nőkök, orvosok, szolgálati érdekből jövők. A társasház, meg szövetkezeti lakás-építés összegéhez „még csak hozzá sem szagolhatunk” — ezt kár volt mondaniok, mert mindenki tudja, hogy a pénzes építkezésen a pálmát nem a vékonyabb pénzü munkás viszi el. A tanácsi munkáról is lehúzták a keresztvizet; bizonyító példáik ültek. Következett a jövedelemelosztás elveinek szapulása... azután a pökhendi úrhatnám viselkedésük szidása, akik előtt muszáj hallgatni...

Kiskeresetű emberek ezek itten. Havi 1400—1800 forint, amit megfognak, nem sok, mert körülöttük matat három-négy gyerek. Rossz a hangulatuk, nemigen lelkesednek. Figyeltem magam, hogy sajnálom-e őket. Politikai, vagy statisztikai átlagok-e az én számomra, vagy küszködő, a lét mindennapjáért keményen harcoló osztálytestvéreim, akikhez érzelmi kötelékek fűznek, s ami nekik rossz, keserves, az bennem is föllobbantja az együttérzést.

Mostanában a modern fölfogásra célozva, visszahúzó tényezőként emlegetik az erős érzelmi állapottal rendelkező embereket. Gyorsan megkapja a jámbor atyafi a „konzervatív” jelzőt, mert korunk a ráció kizárólagos érvényesülésének kora. Illúzió és romantika nélkül éljük! Ifjúságunk népes seregénél ez egy jellegzetes alapállás. Amennyire jó, hogy az utánunk következők illúzió- és romantikamentes világlátásra, életfelfogásra törekzenek, annyira rossz, ha ez az alapállás; egy olyan minőségi állapotig jut, amely ridegséget, idegenséget áraszt, szélsőséges vetületeiben pedig kegyetlenséget. A fiatalok körében életünk és belső rendünk nyugodt, higgadt megítélésben részesül. Ijesztő viszont, hogy elvárható emocionális hatás nélkül marad történelmünk nagy sorsfordulójának emlékezte; Rákóczi kurucjai és Kossuth regimentje nem hozza izgalmába ifjúságunknak egy részét. Apjuk, anyjuk osztályos küzdelmeinek elevenítése, kommunista fél évszázados véráldozata, az új rend megteremtésének negyed százada ezeknek a körében csak a józan, hideg ész mérlegén talál megértésre. Pedig közelmúltunk nagy nemzeti drámaiban az apák, anyák érzelmi ereje gyakorta többet használt, mint az ész józansága.

(Zárójelben megjegyzem, hogy van ebben az alapállásban egy jó adag dekadencia is. Egészen más a kérdés-megítélés tárgyi alapja például Franciaországban, ahol az érzelme elutasítása az ifjúság belső válságának egy jellegzetes tükröződése. Okait a felnőtté válás utáni egzisztenciális, családalapítási, tehát az élet értelmetlenségig fajult kilátástalanságában kereshetjük. S ezt visszavezethetjük a tőkés gazdaságra épült társadalom megoldhatatlan belső ellentmondásaira, amelyből valóban nincs kiút.

Az egyetlen lehetséges megoldást, a gazdasági és társadalmi rend átalakítását pedig nem tartja jónak az „észleány” mivoltával kérkedő gyerek, mert a burzsoá propaganda riasztóan hamis képet festett a szocialista országok belső rendjéről. A kutyaszorítóba került ifjúság belső félelmét az ész mindenhatóságának erőteljes hangoztatásával takarja. S dühe a felnőttek ellen irányul, őket kellene félretaszítani az útból, hogy az életlehetőség kitáguljon.

Vakvágányon jár az, aki a merőben más talajból sarjadó gondolatot és érzésvilágot azonosan kezeli a szocialista életviszonyokból származó gondolat- és érzésvilággal. Szerencsére, a nálunk divatos „ráció elméletben” jócskán akad pöz, üres külsőség. Nem nagy kiterjedésű ez a felfogás, de azért mégsem lehet figyelmen kívül hagyni.)

Félő, hogy e divatban az ember érzelmi kötődéseivel egyszer csak maradivá válik, a ránk következők előtt. Talán még izgatóbb, hogy az érzelmek hátra tessékelése egy katarzis esetén az ellenkezőjébe csap; robbanásnyi erővel, s lehetséges, hogy értelmetlenségekbe sodorja az élettapasztalat híján lévő, rációra törekvőket.

Nem tudom pusztán csak ésszel mérni az én kenyeres „proletárjaim” e csekély panaszkodását, ezért én nem is csak az ész segítségével értem, érzem is, amit mondanak. A korán jött forradalmi meggyőződést, az ifjúkori hitet nem tartom a „konzervatív” felfogás jellemzőjének. Az érzelmi azonosulásban benne van a forradalmi tisztesség egy darabkája.

Most nagy fordulókkal, erőteljesebb léptekkel haladunk, s ilyenkor szinte törvényszerű, hogy világnézetünkkel szemben álló feleink eszméi is megelevenednek. A szocializmus korszerűségére törekszünk, korábbi slamposágunkat elhanyagoljuk. Miközben két kezünk tele van munkával, néha már alig bírjuk, akkor más nézőpontra álló feleink itt-ott megkérdőjeleznek bennünket; lassan megyünk, a konzervativizmus eresztékei nem oldódnak elég gyorsan. Mostanában egykettőre kimondják, hogy a funkcionárius — a közszolgálo — maradi, különösen ha munkapadtól lépett el és lett belőle közvitéz. Sajnálatos, hogy az ilyen bélyegek osztogatásánál embe-reink egy része nem „veszi a lapot” és van annyira jámbor, hogy túri magán a bélyeget. Tudom, hogy akadnak olyanok, akik mosolyognak ezen az elmélkedésen és azt mondják: „süsd meg a hitedet meg az érzelmeidet, a világ már egészen más

tengelyen fog”.

Elérkezett a kaparj kurták szezonja, amelyben a ráció, az abszolutizált tehetség lép elő. Megvádolnak a vékony pénzű pártbizalmiak is, hogy a kívülállóknak a szavára kétszer odafigyelünk, a sorainkban még az ordítást is nehezen halljuk meg. Ezek meg itt azt vágják a fejemhez régi alapon, hogy a talpnyaló, a hajbókoló — ez a tipikusan kispolgári életszemléletet hordozó típus — él mint hal a vízben, a tengelyt akasztani kész, gondolatokat, bíráló észrevételeket produkáló megcsetlik-botlik. Nem azért, mert durván „kiszúrnák”, de olyan légkör teremődik körülötte, hogy megfullad tőle, ha időben nem megy el onnan.

Tagadható, hogy ezekben az indulatosnak tűnő replikákban van valódiság, igazság? Nem hiszem, hogy ezt elvitathatnánk, még egyoldalúsága ellenére sem. Tapasztalati tényezőkből leszűrt vélemények ezek, csak az a baj velük, hogy az értelem ellenőrző szerepének alkalmazása nélkül kerülnek általánosításra. Pedig általánosítva — valótlank.

Ilyen kerülővel térek vissza a beszélgető telepi munkásokhoz. Régóta vallott, érzett forradalmi hitünkre természetesen hatással van minden új, a korszerűbb és ésszerűbb fejlődést szolgáló elképzelés és intézkedés. Mégis milyen nehéz kitapogatni:

— melyik a mi gondolatainkat, céljainkat szolgáló elképzelés;

— melyik a mi elveinket, eszméinket hordozó, de a maradáság, a közönséges butaság álláspontjáról jelentkező felfogás;

— és melyik a burzsoá-kispolgári, de „szocialista” színezetű indíték.

Elképzelhető, hogy milyen bajosan disztigvál az a „proletár”, aki a saját bőrén érzékeltekből következtet a világra, s akinek most a legnagyobb háborgását a vártnál lassabban gyarapodó jövedelem táplálja. S milyen körülményesen igazodik el a mai huszon-egynéhány esztendő fiatalember.

Törekszünk megújítani szocialista építő munkánkat; világnézetünket a kor viszonyaira alkalmazni, s eközben örökösen tamáskodunk, mert nem akarunk — és nem engedhetünk — burzsoá-kispolgári recepteket, gondolatokat és életideálokat szocialista újnak és modernnek kikiáltani, és mert nem akarunk nehéz fejűvé öregedni, tézispöfögők maradni. Aki a mai életviszonyokkal foglalkozó közszolgálóra azt mondja, hogy „annak könnyű az élete”, az vagy teljesen tájékozatlan, vagy ijesztően nehéz fölfogású, vagy pedig olyan kívülálló kibic, aki jobban örül a kudarcoknak, mint a nemzet sikereinek.

A XX. század vége felé a világ e nagy szellemi keveredésében az élet előremozgása megy végbe, függetlenül a társadalmi berendezkedések különbözőségétől, de komolyan kiszámítandó föladvány, hogy ebben az előremozgásban mennyi (a civilizáció: tudomány, technika) az általános érvényű, s ehhez mennyi pluszsal járul a mi eszménk; szocialista létünk.

Mennyire messzire esnek ezek a kérdések a vacsoragözös kiskonyha levegőjétől, és mégis valamennyi ide hat vissza: a levesestálra, a frissen szegett veknire; a három gyerek iskolatáskájára; az asszony fáradt, tört arcára. Pergett, hogy nem a hideg ész járásával bírálom el a „nagy” kérdéseket sem és a csekélyeket sem, itt, ahol őszintén és gorombán; jóindulatúan és tudatlanul, néha a gonosz szellemiséget visszhangozva találják föl az élet súlyosabb gondjait. Nem tartanak — szerencsére — annyira hivatalosnak, hogy begombolkozzanak.

***

A múlt évtized folyamán talán sikerült egyértelművé tenni, a politika nyelvén, hogy mi nem hasonlítunk a dogmákkal operáló, misztériumos magatartást tanúsító, szentenciákat osztogató fölfogáshoz. De azt nem tudtuk tisztázni ennyire elfogadhatóan, hogy meggyőződés — ha úgy tetszik, hit — nélkül, igen bajos eszmét képviselni. Az értelmi meggyőződés pedig csak nyer az érzelmi inspirációkból, vagy ez utóbbi hiányában, veszít erejéből.

Innen eredően nagy a zavar etikai magatartásunk térhódítása körül. Elgondolásaink szilárd eszmei alaphoz kötődnek, de sok idő múlik el — évekkel és évtizedekkel mérve —, amíg a napi valóság is jobban tükrözi azt, amit akarunk. Kicsi szelete ennek az anyagi ösztönzés és az anyagiaság (a kaparj kurta) szembeállítás. Mélyebb hangokra ingerlő ez a skála. Mégis a legjellemzőbb motíválását az anyagi javak termelése és elosztása körül találjuk. A kis keresetű munkás berzenkedésének nem az irigység a mozgató rugója, hanem az aránytalanságokból származó értetlenség. Ő „hajt”, keze-lelke benne van abban, amit csinál, mégis elég nehezen boldogul. A másik meg fél váll mozdításával villát épít a Balaton partján. Mi a válasz erre? Nem vagyunk az egyenlődségi hívei, az egyenlődség is kispolgári életérzésből fakad. S ez így igaz. De ha nem kötődik a társadalmi hasznossághoz a balatoni villa építése, akkor elveink megbicsaklásáról van szó.

Hogyne meditálnánk ezen; mert hiszen ösztönös proletár etika nincsen és nem

volt. Ez a társadalom is — eszméi alapján — a gyakorlat tapasztalataiból leszűrt konzekvenciákból teremti meg a maga erkölcsét. Ehhez segítséget nyújtanak a szocialista gazdasági, társadalmi alapok, de ezek automatikusan nem szünek új erkölcsöket. Küzdelmeink egyik íjmerev porondja pedig a társadalom etikai magatartása körül domborodik. Nem vehetjük át a burzsoá-kispolgár erkölcsét, nem emelhetjük piederzálra a jakobinus etikát, nem vallhatjuk magunkénak a mai gyakorlat számára alkalmazhatóan a munkáshatalom kivívásának időszakában létezett etikai normatívákat. S nem egyezhetünk ki az ötvenes évek első felében vallott zárdai erkölcsiséggel. Hát akkor mit akarunk?

Mást és újat; olyasmit, amiben érvényesül az emberiség évezredes jobbik énje, s meghatározóan jelentkezik a ma és a holnap etikai szükséglete. Új erkölcsöt, jövőre szóló szellemi, érzelmi felfogást akarunk világnézetünkől eredően. De ez nem megy utasításra és igényre, mert hódító forrása az egyén szellemi és érzelmi magatartása. Szervek, keretek, új, korszerűbb organizációk, kedvező politikai és ideológiai atmszféra csak segíthet, de a hatásos megoldás magában a létező, működő társadalomban van.

Mai valóságunk serkentő erejű, s egyidejűleg visszahúzó tényező is. A mi világunkat, belső társadalmi sorsfordulók idején — különösen mostan — a polgári etikát szalonképessé tevők is a maguk képére és hasonlatosságára szeretnék formálni. Érvényesül a munkás szolidaritásra, szerénységre jellemző etikája, amely gyakran ösztönös, s a létfeltételektől erősen meghatározott. Érvényesül azonban egy másik világ — a tőkés rend és burzsoá életérzés — erkölcsé, korlátok közé szorítottan, makacs ellenállással. Szó sincs arról, hogy a munkásosztály szerénységét, jellembeliségét, magatartását fölmagasztalva emlegessük. Már csak azért sem, mert a munkásosztályt mint politikai kategóriát egységesen kezeljük, de mint társadalmi kategória, nem egységes világnézetében, erkölcsében, műveltségében. De a szocialista eszme legstabilabb hordozója, s társadalmi helyzete és létfeltételei alapján ideológiánkból származó etikai céljainkat is a legbiztosabban érvényesíti.

A gazdaság új irányítási rendszerével elindított folyamat politikai és társadalmi hatásában, *azt hiszem, rangos helyzet kap etikai alapállásunk és gyakorlati magatartásunk*. Nem lehet hátra sorolni ezt a kérdést. Minden korban és társadalomban található gyenge jellemű, seftelni kész, sőt csalásra, lopásra hajlamosak. Az újságok, információ és más hírközlő szervek tudósításai nem hatnak a szenzáció erejével, amikor egy-egy leleplezett szélhámos bukásáról adnak hírt. Természetes az is, hogy a jobban kereső ember jobban él. Az sem baj, ha plafonra függesztett lengő fürdőkádát épített magának. A társadalom ítélkezése és jogos botránkozása ott kezdődik, amikor az állam pénzén jön létre túlságosan pazar, fényűző életmód. Olyan helyen fordul elő ilyesmi, ahol személyek tudatosan, vagy akaratlanul — különböző beosztásokban — függetlenül magukat a köztiszttség viselésével járó alázattól és a számadástól. Ezek nem tudnak valahol középben megállapodni szegénység és fényűzés között. Hiányzik belőlük valami: az érzelmi azonosulás a kétkezi emberrel, annak sorsával, a készség, amellyel készülő lépéseiket összevetik a szalagfűrészes életmódjával.

Semmiel sem jelentéktelenebb etikánk erősödésének akadályai között az az emberi gyarlóság, amellyel rendelkezünk; nevezhetjük szervilitásnak; hajbókolásnak; rosszul alkalmazott tekintélytisztelőnek; gögnek stb. Annak az összekeveréséről van szó, hogy én adminisztrátora és nem gazdája vagyok egy tisztességes szándékú, eredményeket teremtő hatalomnak. Én nem a gazda kénye-kevéde szerint, szeszélyemtől függően teszek ezt, vagy azt, hanem elveim alapján, a rámbízott hatalom erősítése érdekében. Néha a személyi mindenhatóság reprezentálása elképesztő eseteket teremt; szubjektív alapon ítélkezést emberi sorsokról; állást és felmondást; dotálást és fejlesztést; vagy elvonást stb. Hogyne nőne magasra a személyi mindenhatóság előtti vak tisztelet (ami adott időben éppen az ellenkezőjébe csap át), amikor a környezet kiszolgáltatottnak érzi magát! Rossz mikroklíma nemcsak objektív helyzetekből eredően jöhet létre, hasonló jelentőségű a szubjektív komponensek szerepe. Ahol vallott eszménkből sarjadt etikánk jelen van — a munkás egyszerűsége, őszintesége —, ott nehezen él meg a burzsoá-kispolgár erkölcsisége.

Persze ez a fejtegetés messzire vezetne; más tudományágak területére. A szocialista demokrácia effektív erősítése érdekében tett és teendő lépéseink biztosan megnövelik és valóságosabbá teszik a „népi ellenőrzést”. Marxista pszichológiánk a gyakorlat számára is használatosan, szintén a mi etikánk erőteljesebb érvényesülését segíti. A gazdaság új irányítási rendszeréből szükségképpen kifejlik a társadalom politikai és etikai egységülésére ható tárgyi és szubjektív tényezők nagyobb ereje, amely magával hozza a politikai igény síkján is a jövedelmi arányok módosítását.

Jobban kifejeződik majd a társadalmi igazságosság; a társadalomnak adott valóságos érték és ellenérték harmóniája jobban érvényesül.

Elveink széles körű társadalmi küzdelemben valósulnak meg, hiszen a legszebb eszmék és a legjobb gondolatok is csak küszködés útján öltenek elevenen ható, élő testet. Nem lehet mindegy, hogy a következő küzdelmes, gyötrelmes évtizedben ki hol áll, s mit csinál! Az egyetértő helyeslés lassacskán igen keveset ér. Inkább a cselekedet, a személyes magatartás kerül mérlegre. Szilárd eszmei, etikai alapokon álló egyénekre nagy szüksége lesz hazánknak, mert a ráció önmagában nem lesz elégséges jövőre és azután sem. Újra eljutottam az emocionális erő igényéhez, ezt nem nélkülözheti a szocialista nemzet, még akkor sem, ha gyakran lemosolyogják; arisztokratikus göggel elutasítják, vagy triviálisnak tartják. Persze a politikával foglalkozó embert nem irányíthatják az érzelmek. Az elsődleges szerepet az értelem játssza.

***

Az individuálisan kezelt belső visszhang hatókörét kitágítom, mert emberöltőnyi múltunkat mérő, összegező — a Magyar Írók Szövetsége akciójában Magyarország felfedezését szociografikusan feldolgozó — munkálatok nemzeti méretekben keltenek belső visszhangot. Egy Szabolcs megyei községről szóló, régebbi szociográfiai írás, a penészleki affér ezt már mutatja is. Igaz, hogy a szükségesnél nagyobb hullámokat vert e községről alkotott kép, s itt-ott túllépte a szociográfia szorosan vett anyagát, mert politikai aspektusokat hordozott magában az elkészült írás. (Mint ahogyan a megírt szociográfia politikai állásfoglalás is.)

Nálunk országos és provinciális kérdéseket nehéz mereven különválasztani, mert kis országban egy jelenségben szinte az egész megtalálható. Csak árnyaltabb eltérések lehetségesek és fejlődésbeli egyenetlenség az országrészek és megyék között. Hagyományok, mai szokások jellegzetes egyedisége mutat eltéréseket. Ha e megállapítást mással nem lehetne bizonyítani, elég lenne a penészleki ügy, amelyből egyszerűen országos visszhang kerekedett.

Maradva az idézett témánál, Magyarország felfedezése negyedszázadnyi idő és tevékenység felmérése; a haza állapotának, arculatának alakulása talán a legizotóbb kérdés most, huszonöt esztendő elteltével. Különösen azok számára, akik az első lépésektől kezdve húzzák a nemzet szekerét, ritkábban sima, inkább a hepehupás utakon, hol gyorsabban, hol lassabban, de hitük szerint mindig őszinte szándékkal. Érdekes ez a vállalkozás azért is, mert időközben felnőtt egy nemzedék, emberré lett néhány millió azok közül, akik a második világháború táján, és a következő esztendőkhöz látták meg az anyjuk arcát. Most egy összefogott, értékes képet kapnak a hazáról, amelyben életre indulnak és elélik évtizedeiket.

Nem meglepő, hogy e nagy horderejű vállalkozás körül sok a hasznos és kevésbé hasznos szóbeszéd. Közismert, hogy Csongrád megye városai is helyet kapnak a felfedezésben: Erdei Ferenc foglalkozik a városok negyedszázados pályájával. Ha az öt várost veszem, amelyek közül kettő sincsen egyforma, mert még Csongrád és Szentes sem az, akkor a szociográfiai differenciáltságot maga az objektív helyzet teremti meg. Nálunk minden város iparosodott, különösen 1956 után, bár nem egyformán és nem is azonos ütemben. Az urbanizációs folyamat mindenütt megindult és láthatóan egyre dinamikusabbá válik, s érintette és érinti nagyobb községeink java részét. Szükségtelen részletezni: a térdig érő sár helyett flaszterjárdák készültek; a koromsötétségbe higanygöz világítás; a kemence, kukoricaszár és szalma helyett olajkályha és gáz kerül a parasztházakba. Csak rácsudálkozok az ember a sok hideg kéményre ilyenkor télidőben; ezek mint kinyújtott mutatóujjak, a tenyerek (tetők) fölött, figyelmeztetnek: itt már más a helyzet, mint tíz-tizenöt esztendeje volt.

Körültekintést és sok gond megoldását igényli e vállalkozás, függetlenül a penészleki kísérlettől. A buktatók egyik csoportja azok részéről jelentkezik, akik a felfedezésen munkálkodnak, mert az a kérdés, hogyan nyúlnak a mai haza huszonöt évéhez; mennyire érvényesül az objektív történelemszemlélet és ennek megfelelő vizsgálata mindig egy emberöltő megméréseiben. Hozzáteve, hogy van egy politikai determináns is; az 1956 előtt és az 1956 után. A korábbi politikai periódus nem volt mentes hibáktól, tévedésektől. Az 1956 utáni időszak korrigálta a tévedéseket és megszüntette ezeknek az okait. Megindult az ország gazdasági életének erőteljesebb és egészségesebb fejlődése. Itt tehát objektív tényről van szó, amit nem lehet megkerülni. El tudom képzelni, milyen nehéz megítélni, hogy hová és hogyan kerüljön a hangsúly a pangás és visszaesés, a fejlődés és gyarapodás konkrét tényeinek vizsgálata alapján? Elvitathatatlan például, hogy Csongrád megye öt városában a gyorsabb fejlődés 1965 után indult meg. A történelmi szemlélet tehát nem is akármilyen elvi kérdések konkrét megfogalmazásában jelentkezik majd.

Az 1956 előtti periódusban keletkezett torzulások lassították az új haza fejlődési és gyarapodási ütemét. A vas és acél országa megfeszítette a hurokat és az inakat, egyoldalú aránytalanságba fulladó fejlesztést idézett elő, amelyben se acél, se vas nem lett elegendő, és sajnos a kenyér és a szalonna is megfogyott. A korrigálás után egészen más képet kapott a gazdaság fejlődése; a szocialista építés felgyorsult, az életkörülmények javultak, és futotta az erőből a mezőgazdaság átalakítására is, és az egészségesebb, kiegyensúlyozottabb közélet megteremtésére. Most pedig a szocialista építőmunka korszerűbb eszközeit keressük, fejlődésünk hatékonyságára kedvezően ható feltételek megteremtését tartjuk legfontosabb munkánknak.

Nem is annyira a pontos korszék megfogalmazása a gond, hanem annak félreérthetetlen tisztázása a szociográfiában is, *hogy ez a negyedszázad egységesen a szocializmus építése volt.* Nem lehet olyan periodizációt alkalmazni, amelyik tagadás alá vonná e tekintetből az 1956 előtti időszakot. Természetesen az a periódus hibákkal terhelt, s a hibákat nem vállalja magára a második időszak, de azt szükséges nyomatékosabban kifejezni, hogy a magyar nép a felszabadulástól kezdve végig a szocializmust építette.

E problémakörnek a szubjektív vetületei még jelentősebbek, hiszen a mai derékhad csinálta végig e negyedszázadot, és ma is — és még egy-másfél évtizedig — ez a gárda intézi a haza ügyeit. Érthető tehát az érzékenység, amikor a negyedszázados kor megítéléséről kerül szó (s nem általános elvekben, s nem a politika síkján, hanem) a konkrét község, város, megye képében. Ez tehát egy olyan helyzet, amelyik nem bír el semmiféle egyoldalúságot, önkényes ítéskedést, olyat, mint a penészleki községrajz volt, de nem viseli el a hamis megszépítést sem. A szociográfia objektivitása kizár olyan egyoldalú felfogást, miszerint a meglévő visszasságok, elmaradások bírálata egyenlő a különböző vezető szervezetek és vezetők munkájának kritikájával. Tévedésnek tekinthető az, ha objektív helyzetkép bemutatását valahol vezető szervekre, testületekre szóló kritikának tekintik.

E vállalkozás érdekességét és értékét az is mutatja, hogy ez voltaképpen emlékkiállítás; hét és fél millió felnőtt ember negyedszázados erőfeszítésének állít emléket, mert minden, de minden, ami jóra való, egészséges és szép, magába foglalja e társadalom felnőtt nemzedékének huszonöt éves munkáját. Persze az emlékkiállítás azt is megmutatja, ami sikertelen, vagy kifejezetten rossz volt. Magyarország felfedezése e tényezők által is determinált. Ha túlságosan sötét tónusú egy-egy rajz, akkor megkérdezzük az ottanvalókat: „ennyi tenger munka, erőfeszítés, veríték és kín, csak ennyire volt elegendő?” S a nép mint józan ítéssz, természetesen elutasítja a valóságot torzító, komor tónusú rajzokat, ezt nem érezheti magáénak. Viszont ha megszépített hétköznapi rózsaszínű világa fejjük ki a rajzból, akkor pedig megkérdezzük, hogy miért nincsen még minden embernek tisztességes lakása, fürdőszobája és autója, ha egyszer olyan jól mennek a dolgok nálunk? Mit szólna ilyesmihez például a szegedi „pincelakók” népes tábora?

Ahogy eltöprenkedem ezen a vállalkozáson, azt veszem ki, hogy történelmi fejlődésünkhöz kötözmen szilárd világnézeti platform alapján lehet csak elképzelni marxista igényű, a máért és a holnapért felelősséggel tartozó felfedezést. Nekem tetszik az a módszer, ahogy Erdei Ferenc nyúl a témához. A Hazafias Népfront keretében itt Csongrádban — ha minden jól megy — egy sereg vezérgyaló, nézi, vitatja a mögöttünk levő jó fél emberöltőt. Miközben nézik, mérik a városok fejlődését, papírra pingálják a községek lelkét-arcát, maguk is kénytelenek elmélyedni az elrobogott esztendőnkben, s ezáltal ítéletalkotás alakul ki bennük; tudományos és tapasztalati nézőponthoz jutnak. Ez a fajta közéleti ténykedés segíti a helységrajz kialakulásának objektivitását, csökkenti a szubjektív indíttatást. A párt megyei bizottsága is segít ebben a munkában, hogy minél tartalmasabb, a valóságot jól tükröző szociográfiai összegezesek kerüljenek az ország és a megye közvéleménye elé.

Miért tulajdonítunk mi különös fontosságot e munkának? Azért, mert rólunk, elfogyott éveinkről, hitünkéről, küzdelmeinkről és gyötrelmeinkről, sikereinkről és kudarcainkról szól. Persze átvitt értelemben; azt reméljük, hogy a szocialista haza képe néz majd ránk, úgy, ahogyan megformáltuk. Munkások, parasztok, értelmiségiek milliói ölték bele életük javát. Mit mutat föl e negyedszázad, mit, a mi életünkben még?

Jó ügy szolgálatába szegődünk el gyerekejjel, szép tiszta hittel és egeket korbácsoló lelkesedéssel; új hazát, értelmes rendet akartunk teremteni. Mennyire sikerült ez nekünk, maiaknak, fáradságnélkülieknek, a siring tartó szekérhúzóknak? Nekem is majd oda kell állnom a telepi „proletárok” elé, huszonöt esztendőnyi időről szóló számadásfélével, hogy mi valamennyien, együttesen mire vittük a haza sorsát? Ebben a számadásban a megrajzolandó haza és a város képe is irányadó, mert a rajzolóknak zöme is éppen úgy végigjárta a negyedszázados utat, mint én. Azt.

hiszem, múltunkhoz és jelenünkhöz való viszonyunkban is hasonlatosak vagyunk, mert valljuk; egy hazánk van és e hazának mindig javát akartuk, akkor is, ha néha elvétettük a lépést. Azok is a mi lépéseink voltak. Szó sincs arról, hogy valami igazolást keresünk és bizonyítékot ahhoz, hogy mi mindig kiszámítottan és helyesen tettük meg az egymásra következő lépéseket. De mégiscsak megteremtettünk egy új Magyarországot, amelynek „felfedezése” krónika mindarról, ami történt és mindazokról, akik részesei voltak és ma is részesei a történéseknek.

Ebből a szempontból valóban különös jelentőségű kérdés ez, nem csodálatos tehát, ha itt-ott polémikus helyzet keletkezik. Nem kis ügyről van szó.

***

Van azonban e témának néhány szolidabb vonása, amiről Penészlek nélkül is szükséges lenne beszélgetni, diskurálni. Az író és a közéleti ember élethivatása közötti különbségre, eltérésre érdemes lenne jobban odafigyelni. Mi ez? Tegyük föl, hogy adott esetben mindkettő — közfunkcionárius és író — belül van a politikai ringen, és őszintén, belső meggyőződésből szolgálják a kort, a hazát. Mégis az egyik másképpen látja a tegnapi és a mai mérkőzést, mint a másik. Ez, a társadalomban elfoglalt helyzetük különbözőségéből származik. A közfunkcionárius nap nap után szakadatlanul benne van az élet apróbb-nagyobb ügyeinek intézésében, számára elsősorban a kézzelfogható, érzékelhető dolgok jelentik a munkát; sikerül-e a gazdasági év; milyen gabonatermés várható; megépül-e az új sertéstelep; kap-e új ipart a város; milyen az asszonyok anyagi, társadalmi helyzete a járásban; elkészültek-e időben a párt, vagy a tanácsi vb-anyagok; hogyan fogták meg a következő évi lakásépítkezéseket az építőiparban stb.

Az író szemlélődő, az ember külső és belső körülményeit vizsgáló, azt összegez, a művészet erejével szintetizáló, és ezáltal más eredményre juthat, mint a közfunkcionárius. Miért? Azért, mert az élet jelenségeiből kiemelt vonások, megmintázott egyedek más természetű és más jelentőségű következtetésekre viszik az író. S ez egészen természetes is, mert a „lélek mérnöke” más nézőpontból ítélkezik. Az ellentétes bonyodalom rendszerint akkor kezdődik, amikor az író a napi politika síkján a maga más nézőpontjából akar levonni következtetéseket, s közben figyelmen kívül hagyja a kisebb-nagyobb jelentőségű politikai érdekeket. S ha az író lényegesebb gazdasági, társadalmi összefüggések, belső és nemzetközi politikai ismeretek hiányában politizál. A bonyodalom másik forrása lehet, amikor a tájékoztatlan tisztviselő az irodalomtól a napi politikai aktualitás agitációs bizonyítását kéri számon. S mivel ez nem az aktuálpolitika mellett bizonyít, ezért gyanússá válik!

Ilyenkor a reflektálás is a politika nyelvén és asztalán történik. Senki ne értse félre ezt a megjegyzést, mert nem arról van szó, hogy mindenki maradjon a maga mesterségénél. Ellenkezőleg, az író minél tájékozottabb a közéletben és az aktuálpolitika összetevőinek mélyebb ismeretében él, tájékozottságával egyenes arányban tudja segíteni direkt módon is a közéletet és a politikát. Szerencsére, nálunk, Magyarországon sok az ilyen típusú író. Azért alakulhatott ki — viták útján — harmonikus viszony írók és közfunkcionáriusok között, mert a haza szocialista pozícióinak erősítésében azonos a fölfogásunk. S ezt a kiegyensúlyozott együttműködést erősítheti ez a mostani írói vállalkozás is, nagymértékben erősítheti. (Persze ronthatja is, mert kettőn áll a vásár.)

Régen tisztázott már, hogy műalkotásokban jelentkező esztétikai, módszerbeli és formai jegyeket nem a politika fórumán vitatunk. Azt is elrendeztük, hogy világnézetiünkkel szemben álló ideológiákkal az ideológia síkján polemizálunk. (De ami a politika nyelvén szól, arra mindig a politika nyelvén kell válaszolni.)

Érdemes odafigyelni arra, hogy van helyi politika is; megyében, járásban, városban, s az megegyezik az országgal, a maga partikuláris érdekeit szolgáló eltérésekkel. De ez nem kétféle politika, amit néha úgy emlegetnek, hogy van egy jó politika országosan és egy rossz, vagy álmosan cammogó helyi politika. Anélkül, hogy tagadnánk, ez utóbbi helyenkénti jelenlétét, a kettő általános szembeállítására semmiképpen sem szerencsés, már csak azért sem, mert valótlán és szubjektív fel fogást takar.

Őszintén mondom, hogy nem a „vidéki” érzékenység beszél belőlem. De ez a szembeállítás azért is veszedelmes, mert kétféle politika létezését feltételezi, s ez megalázó is, mert vidéken semmivel sem képzetlenebbek az emberek mint Budapesten. Azért is egészségtelen, mert két irányú hiedelmet erősít: a fővárosban azt, hogy „vagyunk mi és a vidékünk”; a provincia politikai közvéleményében pedig „főlséges erőködni, a vidék ügysem számítt”. Azért életem ki ennyire ezt a fölfogást, hogy veszedelmessége érzékletesebb legyen, mert ha ez beivódik a közvéleménybe, fékezheti vidéken a politikai és társadalmi, gazdasági megújódási törekvé-

seink megvalósulását. Kölcsönös ellenérzéseket táplálhat, amelyekből kölcsönös fenn-tartások nőhetnek ki, minden szellemi faktorban.

Főlöseges egy ilyen púpot a hátunkra venni.

Az nem vitatható, hogy mindenütt sok múlik a személyeken; ezek felfogásán, politikai és általános műveltségén, tájékozottságán, morális magatartásán; valóban sok függ a személyektől, az országos és helyi politika formálásában egyaránt.

Mi az a föl-fölbukkanó gond, ami mostanában itt-ott zavarokhoz vezet? Egész negyedszázados fejlődésünkre szükséges utalni, hogy a válasz világosabb és ért-hetőbb legyen. Az ellenforradalom előtt az irányításnak és az adminisztrációnak a munkastílusa más volt, mint ma. A korábbi irányítási módszer és felfogás erősen beivódott a párt- és állami szervek munkastílusába, közben oldottabb lett az agyon-központosítás, javult a helyi felelősségvállalás, és erőteljesebb lett az önálló cselekvés.

A párt IX. kongresszusán pedig tisztázódott a párt munkastílusának fejlesztése, formálása; az operatív irányítás helyébe az elvi irányítást kell tenni; mert minden területnek, ügynek megvan hazánkban a maga felelős gazdája. Ez a munkamódszer erősíti, növeli a párt irányító, ellenőrző szerepét, s nem gyengíti! Általa a párt befolyása erősödik, mert a párt nem „eszmei” irányító, hanem a munkáshatalom politikájának gyakorlati végrehajtója! Szükséges tovább növelni a különböző szervek önállóságát és felelősségét. A központi irányító közegekben erőteljes elméleti és módszertani munka folyik. Ennek eredményei már most, a két kongresszus félidején, számottevőek. Gondoljunk csak a szindikalizmus vádjától megszabadított szakszer-vezeti mozgalomra, az állami hatás- és jogkörök decentralizálásának első lépéseire, a gazdasági élet termelőegységeinek önállósulási folyamatára stb. S most még csak a kezdeti lépéseknél tartunk.

Ezt persze emberek hajtják végre, akik hűsz esztendeje dolgoznak. Közük van tehát a két évtizeddel ezelőtthez is. Ha valahol, valamit jogos — hát ha még jog-talan! — kritika ér, akkor ezek az emberek úgy érzik, hogy munkájukat, személy-serint őket érte a bíráló. Az ellengőz természetes, mert az ember nemcsak észlely.

A nagyobb gond inkább az, hogy mostan egy városban, járásban a korábbi gyakorlat módszerei, az indokolatlan operatív, kicsinyes beavatkozás nehezíti, fékezi a társadalmi demokrácia, az alkotó, önálló cselekvőkészség fejlődését. Nem jó, ha a pártirodán hagynak jóvá kimondottan a gazdaság, az államigazgatás körébe eső dolgokat, és nem mondják meg határozottabban: „a ti hivatalotok arra való, hogy döntsetek el a kérdéseket”. A régi visszaérzése itt konkrét formában, esetekben, személyekhez kötöten jelentkezik. Ha például a párt hagyja jóvá egy városban a pékek előterjesztése alapján, hogy naponta hányszor süssenek kenyeret, és később kiderül, hogy a pékek javaslata rossz, nem felel meg a lakosság igényeinek, akkor az újság vagy a rádió nyíltan a lakosság mellé áll. A döntést jóváhagyó pártvezetőség pedig úgy érzi, hogy most a sajtóban vagy a rádióban kifejezetten a pártot támadják, mert hiszen ott hagyták jóvá a rosszul sikerült intézkedést. S ha vidéken ilyenkor megfigyelmeztetnék a helyi sajtót, hogyan merészelté bírálni az intézkedést, akkor ez az újság nem bátor hangú néplap, hanem egészségtelen lefojtottságot tükrözó or-gánum lenne.

Persze itt sem lehet a valóságtól elvonatkoztatva „elviesskedni”. Mert adódtak és adódnak olyan helyzetek, esetek, amikor a párt (vezető pártszerv) operatív be-avatkozásának hiánya okozhatna súlyos politikai károkat! Nagy baj lenne az elvi irányítást sürgetó munkastílus misztifikálásából, s abból a felfogásból, hogy az ope-ratív beavatkozás politikai hiba. Erről szó sincs!

Az eddigiekből bizonyára az is kiderült, hogy a párt munkastílusa sem formai, módszertani kérdés, egyike a legfontosabb politikai és tartalmi vonásoknak. De ezt sem lehet utasításokkal, máról holnapra teljes érvényűvé tenni. Szükséges meg-teremteni e stílus gyakorlásához a megfelelő feltételeket; a gazdaság és a társa-dalom, s az állam igazgatási munkájában. A helyi önállóság, önkormányzás, anyagi diszpozíció valóságát, amely kényszerítő erejénél fogva a felelősebb, önállóbb tevé-kenységre szorítja e szerveket és szervezeteket. Ezáltal a párt elvi irányítása ma-gasabb fokon bontakozik ki a centrumokban is. Olyan nagy horderejű kérdés ez, amit nem lehet elkapkodni, szubjektív óhajok alapján siettetni, mert egy-két átgondolatlan lépés nehezen korrigálható politikai következményekkel járhat.

Kongresszusaink elhatározásaiból látszik, hogy az összes lényeges kérdéseket, amelyek szocialista életünk tökéletesítésére vonatkoznak, a párt hozta felszínre, s írá-nyítja kimunkálásukat. S kizárólag a párt döntheti el, hogy mi, mikor kerül aktualizá-lásra, a hazai és a nemzetközi összefüggések mérlegelése alapján! Szükséges erről szót ejteni, mert a higgadt, politikai mérlegelés, objektív viszonyaink elemzése alapján egy-egy nagy horderejű kérdésben lehetséges az időszerűség vagy az időszerűt-lenség álláspontja.

A szociográfiával látszólag alig összefüggő politikai kérdésekre azért tértem ki, mert a most készülő munkák — gondolom — jövő jelölő igénnyel is írónak. A szocialista haza jövőjét feszegető gondolatok meggyőződés szerint akkor válnak maradandóvá, ha a párt kongresszusain megfogalmazott célokat követik. Ezáltal hatnak, erősítik építőmunkánk és társadalmi életünk korszerűségének bontakozó vonásait. S ha ezen a platformon a betokosodást, a megmerevedést elutasítják, segítenek elképzeléseink megvalósításában. De csak így — ezen az egyértelmű eszmei állásponton — kerülhető el a politikailag iskolázott milliók előtt az írói vátesz szerep és beleérzés alapján valamiféle oppozíció keresgélése. S ezen az alapon erősödik tovább a társadalom és az irodalom viszonya, e nagy munka elvégzésével. Persze, hogy támogadjuk szociográfusainkat.

A biztatás és a bátorítás, az együttérzés csendül ki ebből az eszmefuttatásból. Nem a közfunktárius számára és személyes dicsőségére íródnak monográfiák, hanem a nemzet számára. S ebben a munkás, paraszt és értelmiség sorsa a domináló. Az ő szemükkel látni, eszükkel gondolkodni, lelkükkel érezni s azután mérlegelni, a politika prizmáján keresztül érzéklni, szintetizálni... nagy és szép vállalkozás. Ebből talán az is kiderül egészen egyértelműen, hogy nem kíván senki politikai elveket szociográfia gyanánt, olyasmiket, amelyekből az elvek jól látszanak, de a negyedszázad valóságos, földközeli levő tényei csak szordinóban jelentkeznek, s csak nagyítóüvegen keresztül láthatók.

Sok összetevőre akadtam s ezek egyikét-másikat talán érdemes figyelembe venni.

HRISZTOZOV GENCSO

NYÁR VAN MEGINT

Nyarak hullámzanak a Balatonban
fehéren...
Nyerítnek a fehér lovak.
Alkonyok heverednek
a síkra...
Búzakereszt-évek
kanyarognak...
Megint aratás van.
Megint szénakaszálás.
Figyelnek megint

József Attila hatalmas szemei:
sugárzón
a napégett arcok mezőiben,
sugárzón
kasza-döntötte füvekből,
sugárzón
a naplemente virágfonatából,
madarak fészkeiből...

Nyár van megint.

LÁNGOLÓ EGEK

Villámokban égnek az egek!
Villámok égetik szívemet!
Szívemben a föld!
Szoptatója
gyereknek
madárnak
és serkenő füveknek!
Nyugtalan
és türelmes órák
szövétnéke!
Fájnak nekem
szigeteid,

melyek Janosz Ritszoszt
bilincselik magukba.
Fájnak a halmok,
hol egymáson hevernek
meggyilkolt fiaid!
Szívemben a föld!
Gyerekek aggatják reád
a pántlikákat és léggömböket,
virágfüzerek aranyát.
Őrizd meg őket
Föld, örök anyánk!

Fordította: VERESS MIKLÓS